

УДК 1: 37.013.3

Анатолій Яковлев

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ СЕНСУ І ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ

Охарактеризовано основні філософські школи, що визначають розвиток теорії та практики освіти й виховання, розкрито методологічний і аналітичний потенціал філософських концепцій освіти, які суттєво впливають на формування парадигм і моделей, що дозволяють розглядати освіту як благо, як механізм соціалізації, розвитку соціальної структури і менталітету в умовах постійних соціальних трансформацій.

Ключові слова: демократизація освітнього процесу, духовна культура, рефлексія, функція освіти.

Yakovlev A. The philosophical comprehension of meaning and content of education

The article describes the main philosophical schools which define theory and practice development of the education and upbringing. In this article has been given characteristic of the methodological and analytical potential of philosophic educational concepts, which influence on formation of paradigms and models. The mentioned models allow us to consider the education as a benefit and as a mechanism of socialization and preservation of social structures and mentality in the condition of permanent social transformation.

The purposes and values of education in the conditions of information society and particularities of their transformation during formation of "knowledge society" are described. Highlighted priorities of modern education are: the European quality and availability of education, spiritual reference points of education, democracy in education, society development on the basis of new knowledge.

The necessity of integration of education into culture as well as culture into education by forming the mechanism of cultural and national identification in a person is proved. Spiritual reference points of education are defined as independence, self-sufficiency and ability to self-realization of the person and his or her creative activity. Orientation of the educational process not to the state but to the person, to fundamental human values and consistent democratization of the whole educational space is ground. This orientation promotes formation of principles of democratic civil society, acts as the accelerator of development and spiritual and moral balance of market relations in Ukrainian society.

Democracy in education provides strengthening of the role of public authorities, activation of participation of professional bodies and NGOs in educational, scientific-methods, business activities of educational institutions, forecasting of their development, assessing of the quality of educational services.

Distinctions of modern approach to education in Ukraine are revealed. New requirements to training are described. Modern universities are considered as carriers of the European consciousness. The place and role of a higher educational institution in "university-student-employer" system is defined. Risks of noncritical acceptance of market ideology, understanding of education as a service rather than a social mission are revealed.

The strategic directions of improvement of education in Ukraine are highlighted. The ways of solving the problems of democratization of educational space in Ukraine are offered. The educational mechanisms of creation of conditions for self-realization of every citizen of Ukraine and development of a democratic state are offered.

Key words: democratization of the educational process, priorities of education, reflection, reform, spiritual culture, tradition, function of education.

Яковлев А. Философское понимание смысла и содержания воспитания

В статье охарактеризованы основные философские школы, определяющие развитие теории и практики образования и воспитания, раскрыт методологический и аналитический потенциал философских концепций образования, влияющих на формирование парадигм и моделей, которые позволяют рассматривать образование как благо, как механизм социализации, сохранения социальной структуры и менталитета в условиях постоянных социальных трансформаций.

Ключевые слова: демократизация образовательного процесса, духовная культура, рефлексия, функция образования.

Нова епоха, нова людина, нова мораль, нові цінності нової – економічної – цивілізації потребують нових підходів та осмислення в усіх сферах, зокрема й таких важливих складниках суспільства, як духовність, культура та освіта. Вирішальна роль у перетворюванні загальнолюдської культури в особисту культуру кожного члена суспільства належить системі освіти й виховання. Причому всебічний культурний розвиток підростаючого покоління повинен випереджати сьогоденні потреби.

Філософське осмислення проблем освіти, її змісту і виховної ролі, впливу на формування морально-громадянських позицій особистості є особливо значущим у зв'язку з загальною тенденцією вузької спеціалізації, утилітаризації та дегуманізації освіти в сучасному суспільстві. Актуальність цієї пробле-

ми зростає ще й у зв'язку з тим, що інтенсивні процеси вдосконалення державності в умовах соціальної трансформації суспільних відносин неможливі без теоретичного обґрунтування і реалізації в навчально-виховних установах нових і удосконалення наявних концепцій і парадигм виховання.

Проблемами сенсу і змісту виховання опікувалися такі мислителі, як Аристотель, Аквінський, Гегель, Кант, Конфуцій, Монтень, Руссо, Шеллінг та інші, які, по суті, заклали основи гуманістичної парадигми виховання. Сучасні дослідники (В. Андрущенко, Л. Белова, С. Щудло, І. Мачуліна, Т. Зверко та ін.) зробили суттєвий внесок у формування сучасних принципів виховання. Проте ці принципи необхідно доповнити цінностями та пріоритетами, які відбивають особливу роль і статус молодого спеціаліста у житті суспільства, особливе місце в науці, системі освіти й культурі.

Метою цієї статті є теоретична корекція сенсу і змісту виховання у сучасному суспільстві.

В історії філософської думки освітянська тематика представлена широким колом ідей та концепцій. Пошуки гуманістичних основ освіти та принципів її системності та цілісності неможливі без урахування досвіду класичної античної освіти з її ідеєю “калокагатії” як культивування довершеного тілесного і морально-духовного розвитку особистості, гармонійного поєднання в ній Краси і Добра. Освіта як процес трансляції знань і навичок вважалась складовою цілеспрямованого процесу виховання “арете” – чеснот людини і громадянина [1]. Цілісність морального життя визначила і внутрішню цілісність процесу виховання та освіти, змістовну цілісність “пайдейї” як освітньої ідеї, освітньої культури. Так, Сократ закладає філософське підґрунтя освіти своїм поняттям “турбота про душу”, зверненням її до божественного, до Добра, яким є й Істина і Краса. Відповідно до поглядів давньогрецьких мислителів, етичні, освітньо-виховні, політичні процеси в античному демократичному полісі становили єдине ціле [5, с. 161].

Саме в античній філософії закладається філософське розуміння сенсу і змісту виховання, стрижнем якого виступає культивування доброї людини. Ідея Добра є початком і вершиною виховання, розвитку духовності, гуманізації світу. Як ідея Добра лежить в основі всіх особистих мотивів, так і філософія, спрямована на ідею Добра, лежить в основі всіх наук і одночасно є їхнім завершенням. Педагогіка якраз і являє собою ведення душі в її сходженні до ідеї Добра щаблями суспільних наук.

Теоретичний процес сходження до всезагальної основи знання – ідеї Добра – завершується практичною реалізацією цієї ідеї в суспільстві, побудованому на основі єдності загального й особистого інтересів. Таким чином, в основі як системи науки, так і систематизованої наукової освіти, за Платоном, лежить всезагальне – ідея Добра як предмет філософії [5, с. 162].

Філософію мислителі вважали і основою розумної системи освіти, і її завершенням. Ж.-Ж. Руссо, наприклад, в умовах зародження суспільства масового споживання застерігав від відчуження людини від своїх гуманістичних основ. І. Кант боровся проти некритичного поширення теоретичного розуму на сферу духовного життя. Він підкреслював, що самі по собі дослідні науки не створюють моральних цінностей, а призводять лише до натуралізму, фаталізму та аморалізму [4]. Філософи доби Просвітництва зазначили остаточний розрив між теорією, практикою і естетичними моментами духовного життя, що спричинив втрату цілісності і безпосередності буття людини.

Такі наслідки освіти доби Просвітництва змусили філософів зосередитись на проблемах цілісності освіти і виховання у зв'язку з необхідністю морального формування особистості. Так, Гегель розглядав приклад єдності індивідуального і всезагального духу, особистого і державного інтересу в суспільному житті полісу як саму ідею держави, яка не розщеплюється приватно-корисливими інтересами [2]. Шеллінг розробляє проект систематизованої університетської освіти, виходячи зі свого розуміння визначальної ролі мистецтва у розвитку особистості.

У цілому ж класична філософська спадщина є для нас можливим варіантом подолання загрозливих тенденцій утилітаризації та дегуманізації сучасної освіти. На її основі сформувалося уявлення про виховання як про процес становлення, збагачення і вдосконалення суб'єктивно-особистісного і духовного світу людини. Воно реалізується за допомогою творчого оволодіння всією доступною культурою в конкретному соціально-історичному контексті, відображаючи тріаду: “знання” – “переконання” – “практична діяльність”. Всі дослідники підкреслюють, що виховання завжди є культивуванням в індивідуальності людських якостей, засвоєнням науково-пізнавальної, художньої та неодмінно моральної культури, що орієнтує особу на безумовні цінності добра, істини і краси. Саме виховання істотно впливає на духовність, що виступає як специфічно людська якість, яка характеризує мотивацію і сенс поведінки особи [3; 7; 8; 9].

Духовність зазвичай розглядається як певна позиція цілісної свідомості – моральної, політичної, релігійної, естетичної. Провідну роль ця позиція займає у сфері моральних відносин. У християнській етиці духовність традиційно зв'язується з внутрішньою чистотою і утихомиреністю, зі скромністю і слухняністю. Проте духовність варто розглядати ширше, в соціальному плані – як продукт і фундаментальну підставу культури, прояв “людського в людині”. Духовність характеризується безкорисливістю, свободою, емоційністю, по суті, тими якостями, які ставлять особу над власними фізіологічними потребами.

Останнім часом поняття “духовність” вживається для позначення світоглядних, життєорієнтованих мотивів поведінки особи. Духовність особи й суспільства полягає в тому, що у свідомості присутне

певне уявлення про ідеал особи, про ставлення людини до людини, людини до влади, про ідеальну модель досконалого суспільства або держави.

При всьому різноманітті пошуків виховної парадигми можна виділити чотири основні напрями:

Раціоналістичний, який може мати авторитарний або ліберальний характер, але обов'язково з перевагою наукової раціональності. Суть цієї орієнтації полягає в абсолютизації наукових знань (“знаннєцентризм”). Біля витоків цього напрямку стояли К. Д. Ушинський, М. І. Пирогов, у педагогічній творчості яких обґрунтовувався принцип єдності навчання і виховання.

Культуроцентристський, в якому культура розглядається як засади виховання і освіти. Він не обмежується школою, передбачає гуманний соціум, здатний до гармонізації взаємин людини і суспільства. Така парадигма забезпечує тріаду – Істина, Добро, Краса – і ґрунтується на культуротворчому принципі “цілісності картини світу і людини у ній”.

Особливе місце при такій парадигмі має збереження традицій, які мають національно-культурний, високоморальний характер. М. Грушевський обґрунтував концепцію світового значення національних традицій і в багатотомній праці “Історія України-Русі” та зазначив, що у творах свого духу український народ заклав пророчі свідчення своїх культурних прикмет, багатих здібностей і результатів довгого історичного життя. В. Вернадський, створюючи своє вчення про ноосферу, головним чинником формування нового біосоціального буття людства вважав наукову думку, яку він розглядав як впорядковане сприйняття дійсності [6].

Ґрунтуючись на вченні В. Вернадського і сучасних світових тенденціях, вчені визнають ще одну – нову виховну парадигму як планетарно-особистісну, глобально-історичну за своїм значенням, в основі якої – освічена людина, озброєна науковими знаннями і новітніми культурними досягненнями людства.

На зміну знаннєцентристській та культуроцентристській парадигмам прийшла нетрадиційна *особистісно-гуманістична* парадигма виховання, яка має антропоцентричний характер. Її системоутворюючим чинником виступає не культура, не освіта, а особистість учня як унікальна неповторність і вища цінність. Для практичної реалізації цієї сучасної парадигми необхідне забезпечення суб'єкт-суб'єктних, морально-естетичних взаємин студентів і викладачів на рівні співпраці та співтворчості.

В особистісно-гуманістичній парадигмі акценти переносяться з потреб і інтересів суспільства на інтереси й потреби людини. При цьому стверджується, що не людина існує для суспільства, а суспільство – для людини. У зв'язку з цим ставиться завдання підвищення культурного рівня, морально-естетичної, гуманістичної спрямованості вищої школи, зорієнтованої на можливості і потреби студентів.

У цілому ця концепція має перспективний характер, оскільки в умовах інтеграції України в європейський культурно-освітній простір вона адекватна цілям держави і потребам конкретної особи. Саме на її основі ведуться пошуки більш досконалої моделі, яка повинна ґрунтуватися на кращих національних, культурних і виховних традиціях, враховувати уроки історії українського народу, власні ресурси і можливості держави, забезпечувати педагогічну творчість у вищій школі. Ідеалом виховання в українському суспільстві є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна і національно свідомою особа, наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями. Така людина є носієм кращих традицій національної та світової культури, здатним до саморозвитку і самовдосконалення.

Аналіз літератури дозволив нам виділити сучасні концепції, підходи і принципи виховання [3; 6; 7; 8]. Розглядаючи концепцію виховання як систему поглядів на виховний процес – його суть, мету, принципи, зміст і способи організації, критерії та показники ефективності, ми виділили такі концепції:

Системна побудова процесу виховання: виховання сприймається як цілеспрямоване управління процесом розвитку особи, як частина процесу соціалізації, що протікає під певним соціальним і педагогічним контролем. Пріоритетними є діалогічні методи спілкування, сумісний пошук істини, розвиток через створення виховуючих ситуацій, різноманітну творчу діяльність.

У рамках цієї концепції виділяються загальні принципи виховання (особистісний підхід, гуманістична спрямованість, врахування індивідуальних особливостей та ін.) і специфічні принципи виховання майбутніх фахівців: 1) середовищний підхід, тобто використання можливостей внутрішнього і зовнішнього середовища установи для розвитку особистості майбутнього фахівця; 2) диференційований підхід до виховання особистості, тобто відбір змісту, форм і методів виховної роботи; 3) природододільність виховання – врахування статево-вікових особливостей, рівня розвитку особистісних властивостей, опора на мотиви й потреби студентів конкретної статі і віку; 4) культуродоцільність виховання, тобто опора на національні традиції, культуру, традиції; 5) естетизація середовища життєдіяльності та розвитку особи.

Головним механізмом виховного процесу є функціонування виховної системи, яка є цілісним соціальним організмом, що виникає у процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілей, суб'єктів, їх діяльності, спілкування, відносин, матеріальної бази). Цій системі притаманні такі характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат, особливості корпоративної культури і тому подібне. Критеріями ефективності виховного процесу є такі: по-перше, факти, що дозволяють судити

про наявність виховної системи; по-друге, критерії якості, що допомагають сформулювати уявлення про рівень розвитку виховної системи та її ефективності.

Системно-рольова теорія формування особи передбачає використання соціального механізму спадкоємності й примноження соціальних цінностей, тобто ідеалів, норм і знань, здобутих досвідом попередніх поколінь. Основу змісту виховного процесу складає сукупність соціальних ролей і соціальних цінностей, які необхідно освоїти у певному віці. Механізм виховання полягає у цілеспрямованому використанні форм і способів соціальної спадкоємності за допомогою надання педагогічної допомоги в освоєнні і виконанні соціальних ролей. Критеріями ефективності виховного процесу виступають показники готовності і здатності особи виконувати об'єктивно наявну систему соціальних ролей.

Виховання як педагогічний компонент соціалізації особи: виховання розуміється як педагогічний компонент процесу соціалізації та цілеспрямовані дії з забезпечення умов для розвитку людини, що створюються через включення вихованця у різні види соціальних взаємин у навчанні, спілкуванні, грі, практичній діяльності. Зміст виховання розглядається як сума всіх істотних сфер людини: інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, вольової, саморегуляції, предметно-практичної, екзистенціальної.

Практична педагогічна діяльність здійснюється з урахуванням таких принципів: 1) гуманістичної орієнтації; 2) соціальної адекватності, тобто відповідності змісту й засобів виховання соціальній ситуації; 3) індивідуалізації – виділення соціальних завдань відповідно до індивідуальних особливостей вихованця, а також включення його у різні види діяльності з урахуванням особливостей; 4) соціального гартування, тобто включення вихованця у ситуації, що вимагають вольового зусилля для подолання негативної дії соціуму, певних способів її подолання; 5) створення виховуючого середовища, тобто реальних умов формування соціальності учні або студента. Компонентами діагностики виховного процесу в рамках цієї концепції можуть бути: вивчення вихованості учнів і студентів (погляди, ціннісні орієнтації тощо); діагностика рівня розвитку колективу і відносин, що склалися у ньому; визначення найбільш ефективних педагогічних засобів і встановлення малорезультативних і негативних дій.

Виховання як формування способу життя, що передбачає орієнтацію суб'єктів виховного процесу на вільний вибір моральної позиції, на відповідальність за цей вибір, на свідомість і творчість. Принципи цієї концепції витікають з аналізу мети виховання. Це принцип орієнтації на соціально-ціннісні взаємини; принцип суб'єктивності, тобто розвиток здатності бути суб'єктом власної поведінки; принцип ухвалення вихованця як даності, що означає визнання права на пошану його особи.

Основу змісту виховного процесу складають: по-перше, філософське виховання, тобто здатність до узагальнень; по-друге, діалогічне виховання (стиль педагогічної взаємодії); по-третє, моральне виховання (формування ціннісно-сислової єдності педагога і вихованця). Показником ефективності виховного процесу в умовах застосування цієї концепції виступають такі особистісні параметри вихованця, як зовнішній вигляд, фізичний і психічний розвиток, поведінка, здібності, переваги, ставлення до самого себе.

Виховання на основі потреб людини. Зміст виховного процесу включає: 1) організацію різноманітної творчої діяльності; 2) створення умов для збереження і зміцнення здоров'я вихованців; 3) формування сприятливого морально-психологічного клімату, створення здорових міжособистісних відносин у колективі; 4) створення умов для успішного самоствердження кожного вихованця у формах суспільно-корисної діяльності; 5) психолого-педагогічна освіта вихованців.

Орієнтацію дій педагога на використання певної сукупності понять, ідей і способів педагогічної діяльності визначає *підхід* як комплексний педагогічний засіб. Як правило, він включає три основні компоненти: 1) основні поняття, які використовуються у процесі управління виховним процесом; 2) принципи, основні правила здійснення виховної діяльності; 3) прийоми і методи побудови процесу виховання.

У вихованні варто спиратися на самосвідомість індивіда, виходити з проблем і внутрішніх потреб окремої людини. Під вихованням розуміється діяльність педагога, спрямована на створення умов формування потреб людини у творчій діяльності, здоровому способі життя, захищеності, безпеці, визнанні необхідного соціального статусу, сенсу життя та самореалізації.

Для ефективної організації виховного впливу важливо спиратися на основні *принципи виховання*, тобто такі загальні засадові положення, в яких виражені основні вимоги до змісту, методів і організації виховного процесу. У своїй діяльності педагог повинен керуватися принципами: природодоцільності, цілісності у підході до особистості, діяльним і віковим принципами, а також принципом гуманізму.

На основі аналізу літератури [3; 6; 7] ми виділили такі *принципи виховання*:

1. Принцип педагогічної доцільності передбачає таку педагогічну діяльність, яка б стимулювала і формувала у студентів духовні, фізичні, етичні якості, складові своєрідної програми особи.

2. Принцип виховання у колективі припускає оптимальне поєднання колективних, групових та індивідуальних форм організації педагогічного процесу.

3. Принцип зв'язку виховання з життям вимагає від педагога уміння забезпечити поєднання особистих і суспільних інтересів у трудовій діяльності, а також оволодіння загальною культурою й основами наукової організації праці.

4. Принцип розвитку самодіяльності особи орієнтує на розвиток активності, самостійності та ініціативи.

5. Принцип єдності вимог у поєднанні з повагою до особи учнів визначає напрями розвитку взаємин педагогів і студентів. Розумна вимогливість об'єктивно доцільна і продиктована потребами виховного процесу.

Сукупну дію всіх принципів виховання, на наш погляд, забезпечує успішне визначення завдань, вибір змісту, форм, методів і засобів діяльності педагога, а також педагогічно доцільна діяльність вихованців.

Завдання виховання умовно можна поділити на дві групи. 1. *Інваріантні* – загальні завдання, що стоять перед всіма типами навчальних закладів. Вони впливають з потреби освоєння особою системи соціальних ролей і мають системно-рольову структуру. Так, у руслі гуманістичного виховання вищий навчальний заклад ставить завдання: світоглядної орієнтації особи в розумінні сенсу життя і свого місця у світі та в професії, залучення особи до системи культурних цінностей, надання допомоги у побудові власних кар'єрних стратегій і розвитку творчого потенціалу, розкриття загальнолюдських норм гуманістичної моралі й культивування професійно значущих особистісних параметрів, розвиток інтелектуальної та моральної свободи особистості, виховання поваги до законів країни і громадянських прав особи, формування ставлення до праці як до соціально й особистісно значущої потреби та чинника створення матеріальних благ, а також розвиток уявлень про культуру праці й здоровий спосіб життя. 2. У міру дорослішання особа освоює соціальні ролі залежно від свого потенціалу й вікових можливостей, що стає підставою для виділення *вікових варіативних завдань*. Вони обов'язково повинні відповідати рівню освоєння особою соціальних ролей.

Метою виховного процесу у вищій школі є формування гармонійно розвиненої особи, готової і здатної повноцінно виконувати певну низку об'єктивної системи соціальних ролей. Завданнями виховання є цілі, поставлені у цих конкретних умовах. До таких умов належать: вік учнів, специфіка навчального закладу, рівень вихованості, індивідуальні особливості тощо.

Сьогодні завдання освіти полягає не в тому, щоб дати вузькопрофесійну підготовку, озброїти студента певною сумою знань, яка забезпечить йому благополуччя в житті. В умовах інформаційного суспільства цього вже не достатньо. Завдання в тому, щоб сформувані інтерес до знань, потребу в навчанні й постійному самовдосконаленні, усвідомлення необхідності навчатися протягом усього життя. Забезпечити цей процес можна лише за допомогою цілеспрямованої, послідовної виховної роботи на засадах нових принципів, що складають основу виховного процесу у вищій школі і відповідають вимогам суспільства, що постійно трансформується.

Ці принципи доповнюються ще ідеалами, цінностями та пріоритетами, які відбивають особливу роль і статус молодого спеціаліста у житті суспільства, особливе місце в науці, системі освіти й культурі. До числа фундаментальних історично сформованих принципів та цінностей вищої освіти, поза сумнівом, належать: служіння істини в ім'я істини, академічні свободи викладачів і студентів, орієнтація процесу навчання й виховання на розвиток творчої сутності людини, уявлення про самоцінність об'єктивного наукового пізнання та гуманістичне навантаження наукових досліджень, фундаментальність освіти, соціокультурна місія університетів як еталонних центрів науки і культури. Світ ідеалів, цінностей і пріоритетів вищої освіти передбачає особливе наповнення навчально-виховного процесу, що потребує використання спеціальних педагогічних і соціальних технологій, створення в стінах ВНЗ особливого освітнього простору.

У системі різноманітних підходів до виховання пріоритетним, як і в навчанні, є опора на загальнолюдські цінності та особистісно-діяльнісний підхід. Практика здійснення виховного процесу потребує обґрунтування цінностей, на які має орієнтуватися освіта зараз і на перспективу, і тих, що повинні створюватися, формуватися в самому освітньому процесі. Необхідно утверджувати гуманістичний образ виховання, суть якого в організації спільної життєдіяльності, створенні умов для саморозвитку, розумінні внутрішнього світу людини, її успішній соціалізації суспільстві.

Показниками високої культури виховного процесу виступають:

- орієнтація на формування системи органічно пов'язаних якостей особистості;
- відповідність цільових програм виховання науково-обґрунтованій моделі спеціаліста;
- участь студента та студентських організацій у виховному процесі;
- органічний зв'язок основних напрямів виховання, моральна насиченість виховного процесу;
- зв'язок етапів виховного процесу, забезпеченість наступності, послідовності, оперативності впливу;
- систематичність і структурна упорядкованість організаційних форм і ланок;
- організаційний зв'язок процесу національного виховання з навчальною, організаторською, науково-дослідною роботою навчального закладу;
- зворотній зв'язок у вихованні (знання і врахування особливостей студентів, випускників, рівня їх підготовленості до здійснення професійних і соціальних функцій), врахування думок про якість навчально-виховного процесу;
- володіння сучасними методами й засобами виховного впливу.

Формування особистості майбутнього спеціаліста вимагає розширення соціального контексту виховних впливів на студента. Мається на увазі більш тісне та глибоке поєднання: по-перше, розвиваючого навчання; по-друге, особистісного впливу на студента в процесі педагогічного спілкування; по-третє, культурного впливу на студента в процесі педагогічного спілкування; по-четверте, культурного впливу на студента всієї життєдіяльності колективу навчального закладу й особливо студентської групи; по-п'яте, формуючого впливу культурно-виховного процесу й особистої соціальної діяльності студентів, залучення їх до студентського самоврядування.

Таким чином, виховання являє собою процес становлення, збагачення і вдосконалення духовного світу людини і творчого оволодіння всією доступною культурою у конкретному соціально-історичному контексті. Воно відображає тріаду “знання – переконання – практична діяльність”, яка реалізується завдяки різноманіттю методів виховного впливу на студентів. Виховання і навчання в процесі підготовки спеціаліста сьогодні мають бути спрямовані на формування його особистісної культури, організацію діяльності в умовах гуманізації виховання, гуманітаризацію освіти і підвищення загальної культури педагогічного процесу.

Література:

1. Аристотель. Соч. в 4-х томах / Аристотель ; ред. В. Ф. Асмус. Серия “Философское наследие”. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.
2. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1990.
3. Зязюн Л. Гуманістична парадигма освіти і виховання / Л. Зязюн // Вища освіта України. – 2002. – № 3. – С. 111–116.
4. Кант И. Лекции по этике / И. Кант / пер. с нем. ; общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. – М. : Республика, 2000. – 431 с.
5. Кротюк В. А. До проблеми філософського розуміння змісту освіти // Антикризове регулювання у сфері державних фінансів, роль науки у вищих навчальних закладах. Матеріали V Симпозіуму. – Х, 2012. – С. 161–162.
6. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
7. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку XXI століття / авт. кол. : В. Андрющенко (кер.), Л. Горбунова, Л. Зязюн та ін. ; ред. кол. : В. Кремень, В. Андрющенко та ін. ; АПН України, Інститут вищої освіти. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 350 с.
8. Щудло Світлана. Вища освіта у пошуку якості : quo vadis / Світлана Щудло. – Харків – Дрогобич : Коло, 2012. – 340 с.
9. Ярошовець В. І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму : підручник / В. І. Ярошовець. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 263 с.

Рецензент – доктор соціологічних наук, професор, завідувачка кафедри філософії та гуманітарних дисциплін Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія”
Є. А. Подольська